

Lélekszakadtak

dr. Kovács Emőke
(1978, Kaposvár)
történész, Fitz József-díjas,
Budapesten él

Bartusz-Dobosi László: *lélekszakadtak*.
Téboly az irodalomban, Kronosz Kiadó, 2018

„Intellektuális értelemben mindig is vonzottak a megszállottak, akik kizárva a külvilág minden más alakját, eseményét, képesek olyan szűkre fókuszálni gondolkodásmódjukat, hogy azzal a maguk által választott témát a végtelen felé nyitják meg. Csak az ellenállhatatlan szenvedély, s az ebből fakadó kényszer vagy rögeszme képes ilyen – nemegyszer – veszedelmes mélységekbe taszítani az embert” – fogalmaz Bartusz-Dobosi László *lélekszakadtak*. *Téboly az irodalomban* című (nemrégiben ismételtelen megjelent) könyvében. A téma nem új: milyen művek születtek a pszichésen terhelt alkotóktól, milyen életműveket hagytak hátra az örület árnyékában a magyar és a világirodalom nagyjai. A megközelítés azonban merőben más, mint az eddig megszokott. A témának igen kiterjedt a szakirodalma, talán a legismertebb Benedek István – akire a szerző is többször hivatkozik – *Aranyketrec* című könyve, amely egy elmeosztály életéről szól. De vajon mi vezette el Bartusz-Dobosi László író-tanárt ehhez a témához? Egy nyilatkozatában elmondta: gimnáziumi tanítványai írtak először a téboly irodalmi megjelenési formájáról. A gyerekek lelkesedése inspirálta: először egy nagyobb tanulmányt készí-

tett el, majd ezt a rendkívül részletes kötetet. A mű egyben egyfajta irodalomtörténet is, hiszen a közel 150 művész felsorakoztatásával bebizonyosodik: az érzékeny alkotói lelkek a legtöbb esetben valamiféle lelki terheltséggel kényszerültek együtt élni. Bartusz-Dobosi azonban nem egyszerűen alkotókat választ ki, hanem az érdeklő leginkább: lehet-e hitelesen írni az örületről?

A bemutatás sorrendje nem kronologikus, hanem tematikus. Az első fejezet azokról szól, akik orvosi értelemben normálisnak tekinthetők, de megörökítették a tébolyt: egyfajta szerepjátékosok, akik elképzelték egy élethelyzetet. A második fejezet már mélyebbre hatol: azokat szemlézi, akiknél igazoltan fennállt a kóros elmeállapot valamelyik formája. Az utolsó rész különösen érdekes megközelítést alkalmaz: az élvezeti szerek (drogok, alkohol, gyógyszerek) által befolyásolt írókat veszi sorra. Az egyes egységeken belül további betegségcsoportok szerinti részletezést olvashatunk.

Nehéz eldönteni, hogy melyik egység az érdekesebb, melyik alkotói állapot az összetettebb. Az első csoportban szinte rácsodálkozhatunk a téboly sokaságát boncolgató ép alkotók

sorára. Ott leljük Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* (1937), Kosztolányi Dezső *Nero, a véres költő* (1922), Füst Milán *Nevetők* (1917), Márai Sándor *Bébi vagy az első szerelem* (1928) című művét. Ezek nagy része önvallomásszerű, azaz az öngyógyítás a fő céljuk. Eltérnek ettől azok az opusok, ahol a (fő)szereplő valamelyik elmetani kórkép megtestesítője, mint például William Faulkner *Hang és téboly* (1929), John Steinbeck *Egerek és emberek* (1937), Francois Mauriac *A kis idéetlen* (1951) vagy Daniel Keyes *Virágot Algernonnak* (1959) című műve. Ide sorolhatók az úgynevezett lélektani balladák, mint amilyenek Arany János alkotásai (lásd: *Ágnes asszony*) is. De akadnak egész meghökkenítő művek: Jósika Miklós *Két élet* (1862) című regényében a főszereplő egyik énje a 12. században, a másik a 19. században él. Babits *A gólyakalifa* (1916) című regényében egy lélek párosul két testhez, és persze ide sorolja Robert Louis Stevenson skót író *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*

különös esete (1886) című regényét, ahol a jó és a rossz személyiség egy testben él.

A következő fejezet már mélyebbre ereszkedik a pszichiátria és a kórképek egyre súlyosabb bugyrába. Megismerhetjük a primer, azaz elsődleges elmebántalmakban (skizofrénia, mániás-depressziósok, oligofrének, pszichopátiás betegségek) szenvedők életműveit. Itt már sok az ismert, és még több a magyar név: József Attila, Ady Endre vezeti a sort, de nem marad ki Gogol, Dosztojevszkij, Tennessee Williams, Emily Dickinson, Virginia Woolf, Ernest Hemingway és Francis Scott Fitzgerald sem. Fel tárulnak a betegségek és párhuzamosan annak lenyomatai az életművekben, a különösen fájdalmas sorsok, súlyos, sok esetben örökölt lelki terhek, gyermekkorból hozott visszafordíthatatlan sérülések, öngyilkosságig vezető utak. Olykor reménykeltőek a javulások, majd fájdalmasak a visszaesések. Kevésbé ismert vagy inkább feledésbe merült nagy életművek is

Kerékpáros (1979, gipsz, fa, fotó: Oláh Katalin Kinga)

Imakönyv (2010, bronz, bazalt, fotó: Oláh Katalin Kinga)

kibontakoznak előttünk: Karinthy Gáboré, a fájdalomhercegé, kinek különleges mélységű versei sajátos helyet foglalnak el a Karinthyék által létrehozott irodalmi hagyományban. Hervay Gizella pszichopátiája és szeretteinek tragikus elvesztése az öngyilkosságig űzi a különös hangulatú lírát teremtő költőnőt, akinek Bartus-Dobosi által is idézett egyik versrészlete a téboly írásos, megrázó mementója: „egy éve már hogy értelem / veszítve lettem névtelen / sorsot cserélve védtelen / hittem hogy hordok magzatot / hittem hogy te én vagyok / helyetted meghal-

hatok / sorsod halántékon ért / lettem életre ítélt / ettől és eddig írt és élt / ülünk ítélet utáni csendben / halál utáni szerelemben / egymás mellett a fallal szemben.”

A könyv utolsó fejezete még inkább további olvasásra sarkall. A beszédes címben ez áll: „*mesterséges mennyországok*”. A szerző számára is ez a rész veti fel a legtöbb kérdést: itt ugyanis nem a betegség okozza a tudatmódosulást, hanem a döntés, amellyel az alkotók mesterséges stimulálószerre nyúlnak. Ebben az esetben szintén széles a paletta: kezdődik Thomas De Quincey *Egy angol ópiumevő vallomásaival* (1821), folytatódik sok világirodalmi példával. Megkerülhetetlen Csáth Géza, de Kosztolányi Dezső is, akiről kevésbé köztudott, hogy ő is kipróbálta a „szellem-tágító” szereket, erről a *Mérges litániája* (1909) című versében hosszan vallott. Dominálnak ebben a témában az egyetemes alkotók (Edgar Allan Poe, Howard Philips Lovecraft, Aldous Huxley, Dylan Thomas, Ken Kesey), de itt találjuk körükben Tar Sándort vagy Hajnóczy Pétert is.

A könyv nagy ereje a pontos, részletes összeállításban és a lényegi idézetek kiemelésében rejlik. Felsorolhatatlanul sok alkotó életművén keresztül mutatja be a szerző a téboly különféle formáit, megnyilvánulásait. Ezáltal Bartus-Dobosi könyvét irodalomtörténeti kalandozásnak is tekinthetjük, és akár kedvünk támadhat egy-egy kevésbé ismert alkotó életművét jobban megismerni, feltérképezni – vagy új szempontból vizsgálva újraolvasni a már ismerteket. A téma nehézsége ellenére a *lélekszakadtak* igényes nyelvezete, szép, olvasmányos stílusa miatt magával ragad, nem ereszt, újabb és újabb gondolatokat ébreszt, irodalmi-lélektani utazásra hív. Valamint egyetérthetünk az egyik érintett művész, Kosztolányi Dezső azon – a kötet által megerősítést nyerő – megállapításával: a művészek „életrajza helyett inkább a lélekrajzát kellene tanítani.”

Kovács Emőke